Budućnost hrvatske jezične politike

Knjižica sažetaka

5. i 6. studenoga 2026.
Palača HAZU Zagreb

Znanstveno-stručni skup

Budućnost hrvatske jezične politike

Program skupa i sažetci izlaganja

Uredili
Mislav Ježić, Mario Grčević,
Marko Tadić, Vladimir Lončarević

Suorganizatori

Odbor za normu hrvatskoga standardnog jezika
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Matica hrvatska

Konzorcij HR-CLARIN europske istraživačke infrastrukture CLARIN ERIC

5. i 6. studenoga 2026.
Palača Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Velika vijećnica
Trg Nikole Zrinskoga 11
Zagreb

Organizacijski odbor

akademik Mislav Ježić, predsjednik Organizacijskoga odbora i predsjednik Odbora za normu hrvatskoga standardnoga jezika HAZU,

prof. dr. sc. Vladimir Lončarević, književni tajnik i predstavnik Matice hrvatske u Organizacijskom odboru

prof. dr. sc. Mario Grčević, profesor kroatologije, voditelj Radne skupine Matice hrvatske za izradbu nacrta Zakona o hrvatskom jeziku (2022.-2023.)

prof. dr. sc. Marko Tadić, predsjednik Vijeća za hrvatski jezik i nacionalni koordinator HR CLARIN-a

Poduprli

Matica hrvatska

HR CLARIN
Konzorcij HR-CLARIN europske istraživačke infrastrukture
CLARIN ERIC

Program skupa

Četvrtak, 5. studenoga 2026.

09:30–10:00 **Registracija sudionika**

10:00–10:30 **Pozdravni govori**
Predstavnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti: akademik Davor Miličić
Predstavnik Razreda za filološke znanosti: akademik Ranko Matasović
Predstavnik Matice hrvatske: dr. sc. Damir Zorić, predsjednik
Predstavnik Matice slovenske: akademik Milček Komelj, potpredsjednik Slovenske akademije znanosti i umjetnosti
Predstavnik Konzorcija HR-CLARIN – hrvatskoga sudjelovanja u europskoj istraživačkoj infrastrukturi CLARIN ERIC: prof. dr. sc. Marko Tadić

Prvi dio: predsjeda Vladimir Lončarević

10:30–11:00 Mislav Ježić: *Početci današnjega književnoga i standardnoga hrvatskoga jezika i jezičnopolitički razlozi za odvajanje starije i novije hrvatske književnosti*

11:00–11:30 Ivana Kresnik: *Nastojanja oko hrvatskoga slovopisa u 17. stoljeću*

11:30–12:00 Sanda Ham: *Je li suvremeni jezik osiromašen ili obogaćen napuštanjem stilizacije zagrebačke filološke škole?*

12:00–12:30 Šime Demo: *O nekim pitanjima normiranja crkvene terminologije*

12:30–13:30 **Okrjepa: objed i kava**

Drugi dio: predsjeda Mislav Ježić

13:30–14:00 Nataša Bašić: *Zakopano jezično blago u hrvatskim rječnicima 19. stoljeća – leksičko modeliranje i tvorbeni postupci*

14:00–14:30 Amir Kapetanović: *Hrvatski visoki jezični stil i forsiranje neutralne jezične rijeke*

14:30–15:00 Vladimir Lončarević: *Status questionis ili jesmo li u pitanjima identiteta i emancipacije hrvatskoga jezika izašli iz 19. stoljeća?*

15:00–15:30 Božidar Petrač: *Jesmo li uopće izišli iz genitiva? Što se događa s trećim hrvatskim preporodom?*

15:30–16:00 Josip Miletić: *Hrvatski standardni jezik u hrvatskom ustavu*

Petak, 6. studenoga 2026.

Treći dio: predsjeda Mario Grčević

10:00–10:30 Marko Tadić: *Tri projekta izrade velikih jezičnih modela za hrvatski jezik*

10:30–11:00 Davor Velnić: *Hrvatski književni jezik u književnosti i diskurzivnoj prozi*

11:00–11:30 Ivan Andrijanić: *Vrijednosni ili kulturni vid jezičnoga identiteta i jezična politika u Katičićevoj perspektivi: primjeri hindskoga i hrvatskoga*

11:30–12:00 Anamarija Pupić Bakrač: *Kako prevedenice iz medijskog diskursa oblikuju današnji hrvatski jezik?*

12:00–12:30 Marko Alerić: *Jezična pismenost i prepoznavanje manipulacije u lažnim e-porukama*

12:30–13:30 **Okrjepa: objed i kava**

Četvrti dio: predsjeda Marko Tadić

13:30–14:00 Mario Grčević, Elena Ruža Pelikan: *Hrvatski jezik u nacionalnoj identifikaciji češke manjine na daruvarskom području i pitanje višestrukih nacionalnih identiteta*

14:00–14:30 Vlatka Štimac Ljubas, Kristina Barišić: *Razlog i održivost lektorata hrvatskoga jezika u Južnoj Americi (Sveučilište Magallanes, Punta Arenas, Čile)*

14:30–15:00 Darija Hofgräff Marić, Anamarija Pupić Bakrač: *Od Mažuranićeve (Božidar Vatroslav Mažuranić, 1954.) početnice do suvremene učionice: izvorni materijali u učenju hrvatskoga jezika u Argentini*

15:00–15:30 Milan Bošnjak: *Hrvatski kulturni institut Marulić – od ideje do prijedloga institucionalnoga modela*

15:30–16:00 Zaključak skupa i dogovor o objavljivanju radova

Sažetci

Prvi dio: četvrtak, 5. studenoga 2026., 10:30–12:30

Mislav Ježić (Odbor za normu hrvatskoga standardnog jezika HAZU; Vijeće za hrvatski jezik; Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, *professor emeritus*)

Početci današnjega književnoga i standardnoga hrvatskoga jezika i jezičnopolitički razlozi odvajanja starije i novije hrvatske književnosti

U pregledima hrvatske književnosti tijekom prve polovice XX. stoljeća uobičajilo se je izrijekom ili prešutno dijeliti hrvatsku književnost na stariju i novu. Ta se podjela do danas dade razabrati u nazivu predmeta i katedara na našim studijima kroatistike na nekim hrvatskim sveučilištima (Zagreb, Osijek). Iako za nju ima praktičnih i povijesnih razloga, uočljivo je da je ona postala samorazumljiva od vremena restandardizacije hrvatskoga jezika oko 1900. g. Od povijesti hrvatske književnosti, još Šurmin (1898.) ima drugačiju podjelu, a Ježić (1944.) hrvatsku književnost od početka do svojega vremena prikazuje kao cjelinu. U tome ga prešutno slijedi Frangeš (1987.), a izričito Jelčić (1997.) i Prosperov Novak (1996.-1999.), ali mnogi u svojim radovima ne slijede. U jezikoslovlju su hrvatski vukovci uveli prekid s jezikom hrvatske književnosti prije njih, osim s jezikom usmene književnosti na štokavskome narječju. Ta je restandardizacija dovela u jezičnopolitičkome kontekstu XX. stoljeća do prepravljanja jezika hrvatskih pisaca XIX. stoljeća, od vremena Preporoda nadalje, u izdanjima njihovih djela, dok se jezik starijih pisaca ipak nije tako preinačivao, ali se je proglašivao danas nerazumljivim. To je pridonosilo dojmu da novija hrvatska književnost, kao i suvremeni standardni jezik počinju s Karadžićem i Gajem. O tome najjasnije svjedoči gramatika Tome Maretića (1899.), a onda i druge gramatike, od kojih se kao vrijedna i umjerena može u drugoj polovici stoljeća spomenuti gramatika auktorā Brabeca, Hraste i Živkovića (1955.). Drugačiji je pristup počeo s gramatikom Težaka i Babića (1966.), nastavio s gramatikom

i savjetnikom Pavešića i Vincea (1971.), a najviše se je do sada razvio u *Velikoj hrvatskoj gramatici* Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u četiri sveska (1986.-2007.). Vrijedi razmotriti koje se posljedice jezičnoga prevrata oko 1900. i zadiranja jezične politike u znanje o povijesti hrvatskoga jezika – te u sliku jezika hrvatske književnosti u XIX. stoljeću – za poimanje suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika osjećaju do danas.

Ivana Kresnik (Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija)

Nastojanja oko hrvatskoga slovopisa u 17. stoljeću

Od sve učestalijega tiskanja knjiga u 16. stoljeću hrvatski je jezik zapisivan latinskim slovima u dvama slovopisnim stilovima koja u širem smislu možemo odrediti kao sjeverni i južni. Najčešće je u literaturi 20. stoljeća isticano da je hrvatski latinički slovopis do 19. stoljeća bio nesređen te da se je samo čekalo na tu jednu osobu koja će hrvatski pravopis urediti (reformirati), a do tada da su se pisci u predgovorima samo žalili na stanje, ništa ne čineći da ga promijene. Pri tom su cijeli sjeverozapadni dio književnojezičnoga korpusa te vjerski i teološki tekstovi izuzeti pod različitim jezičnim i stilskim opravdanjima. Narativ o jezičnoj prošlosti bio je temelj za govor o planiranoj jezičnoj budućnosti. No, činjenica je da su se u 17. stoljeću mnogi hrvatski auktori tiskanih djela angažirali oko traženja slovopisnih rješenja te da su ih u svojim publikacijama objašnjavali i primjenjivali. Njihova rješenja nisu bila "reformska", jer za to nikada ni nije postojala potreba. Pokušavali su riješiti nekoliko aktualnih slovopisnih problema, a vodila su ih dva načela: jednoznačnost slovnoga zapisa i usmjerenost na jedinstvenost hrvatskoga jezika. Kroz ovu temu bit će predstavljena ta nastojanja, s promišljanjem o tom kako nam ona mogu pomoći u planiranju budućnosti hrvatskoga književnoga jezika za potrebe javne uporabe.

Sanda Ham (Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, u m.)

Je li suvremeni jezik osiromašen ili obogaćen napuštanjem stilizacije zagrebačke filološke škole?

U radu se polazi od tvrdnje da je jezik zagrebačke filološke škole starija stilizacija hrvatskoga standardnoga jezika razvijena u 19. st. na temeljima postavljenim najmanje tri stoljeća prije. Njime je pisana književnost, novinstvo, znanost – dakle, stilski razgranati jezik, bogat gramatikama i rječnicima – normiran i uređen. Za svaki je standardni jezik naravna promjena, do nje ne dolazi spontano – jer standardni jezici nisu učinak spontanih i pojedinačnih govornih i pisanih činova, nego jezičnoga dogovora i planiranja.

Hrvatskom se standardnom jeziku prijelomna promjena dogodila krajem 19. st., promjena je bila skokovita i dalekosežna, a toliko snažna da je zamaglila odlike dotadašnjega standardnoga jezika koji je njome prelomljen. U ovom se radu govori o tim odlikama i njihovu odnosu prema današnjem suvremenom našem standardu – koliko se toga zadržalo, koliko izgubilo i to načelno i u konkretnim jezičnim rješenjima.

Polazi se od suvremene metodologije opisa tekstova iz 19. st. i pokazuje se metodološka nedosljednost i manjkavost suvremenoga pristupa pa otuda i pogrješke u opisu i zaključcima; opisuju se prednosti i slabije strane morfonološkoga pravopisa u odnosu na naš suvremeni; propituje se odnos fonoloških i morfoloških obilježja obaju jezičnih sustava. Opis se svrhovito vodi prema odgovoru na pitanje je li naš suvremeni standardni jezik osiromašen ili obogaćen napuštanjem starije stilizacije – stilizacije zagrebačke škole.

Šime Demo (Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija)

O nekim pitanjima normiranja crkvene terminologije

Pitanje normiranja izraza vezanih za duhovnost i organiziranu religiju široko je i kompleksno. Ono obuhvaća kako nauk i praksu starih, velikih vjerskih zajednica, tako i nove pokrete, pa i izvaninstitucionalna traganja pojedinaca za samoostvarenjem. U ovom ćemo se izlaganju pozabaviti jednim uskim segmentom toga velikoga područja. Polazeći od konkretnih problema prevođenja latinskih crkvenih spisa, koji čine velik i važan korpus dokumentacije hrvatske ranonovovjekovne povijesti, upustit ćemo se u potragu za funkcionalnim rješenjima koja uravnotežuju povijesnu zbilju, mjesne tradicije, stručni konsenzus i eleganciju izraza. Zapitat ćemo se, između ostalog, u kojim je kontekstima normiranje poželjno, pa i nužno, gdje je mjera ujednačavanja i kojim se kriterijima valja voditi pri davanju prednosti ovom ili onom rješenju. Premda će se, dakle, zbog naravi građe naši primjeri ograničiti na rimokatoličanstvo, očekujemo da će se zaključci barem dijelom moći primijeniti i na ine oblike stremljenja k onostranome.

Drugi dio: četvrtak, 5. studenoga 2026., 13:30–16:00

Nataša Bašić (Leksikografski zavod MK, u m.)
Zakopano jezično blago u hrvatskim rječnicima 19. stoljeća – leksičko modeliranje i tvorbeni postupci

Posljednju fazu hrvatske standardizacije obilježila je ne prijelomu 19. i 20. stoljeća vukovska restandardizacija, koja je standardizacijski proces višestruko oštetila: pravopisno, oblično i leksički. Pravopisno je standardna norma izgubila morfemsku prozirnost, oblično je padežna i glagolska paradigma izgubila raznolikost i dio razlikovnosti, a leksička cjelovitost jer se velik dio narječno trojstvenoga hrvatskoga leksika našao pod udarom novoštokavskoga purizma, a jezična je baština hrvatske književnosti bila odbačena. Time su hrvatskomu standardu oduzeti naravni razvitak i doradba, koje je on tijekom cijele povijesti crpio iz svih hrvatskih narječja i književne baštine.
U radu će se na primjeru dvaju rječnika – dvosvezačnoga *Hrvatsko-njemačko-talijanskoga rječnika znanstvenoga nazivlja* Bogoslava Šuleka (Zagreb, 1874., 1875.) i *Rječnika hrvatsko-talijanskoga* Dragutina Parčića (Zadar, 1901.) – pokazati sve tri razine bogate jezične riznice, koje su nenaravnim i nasilnim postupcima zbližavanja hrvatskoga i srpskoga jezika potisnuti sa standardne na jezičnoknjiževnu razinu i ondje protijekom vremena ostali zapreteni, a mogu se i danas funkcionalno iskoristiti. Raščlanjeni su primjeri leksičkoga modeliranja i tvorbeni postupci, napose unutarnja tvorba (preobrazba).
Zaključno se upućuje na potrebu nove hrvatske restandardizacije, izradu jezičnih priručnika koji će sustavno uključiti ono što je bilo izgubljeno. Tu potrebu u praksi trajno iskazuje hrvatska jezična zbilja u kojoj treba očuvati i kontinuitet jezične i književne kulture i živost zavičajnih govora te njihovih suvremenih književnih i tekstovnoglazbenih ostvaraja koji se ipak još njeguju u nizu kulturnih manifestacija u Hrvatskoj.
Ta se potreba afirmira i u novom Zakonu o hrvatskom jeziku iz godine 2024.

Amir Kapetanović (Institut za hrvatski jezik)

Hrvatski visoki jezični stil i forsiranje neutralne jezične rijeke

U posljednje vrijeme u žarištu je interesa u hrvatskom jezikoslovlju horizontalna podjela na funkcionalne stilove, a zanemarena je vertikalna, koja razlikuje najmanje tri stila ili registra (visoki, srednji i niski). Unatoč isticanju o tronarječnosti hrvatskoga jezika i udivljenju jezičnim zalihama koje hrvatski jezik ima s obzirom na svoju tisućljetnu povijest, uočava se težnja da se, pod egidom normiranja standardnoga jezika, sveukupnost hrvatskoga diskurza ujednačava i izravnava, a jezične zalihe rijetko se aktiviraju. Jezik nije samo kanal za brz protok podataka nego i temelj na kojem pri svakoj uporabi nastaje uvijek nova zgrada. Ako izostaju težnje da uporaba jezika, i javna i privatna, dostigne visoki registar, pa barem prigodice u svečanim situacijama, urušava se jezična arhitektura. Visok se stil sužava samo na književnoumjetnički i svodi se najčešće na pjesnički podstil, a u drugim funkcionalnim stilovima zamiru težnje da izražavanje bude nijansirano. U povijesti hrvatskoga jezika postojali su čak i pravni tekstovi koji su bili pisani, unatoč formulaičnosti, visokim stilom. Ovaj prilog analizira moguće sociolingvističke i psiholingvističke uzroke i posljedice takve situacije.

Vladimir Lončarević (Hrvatsko katoličko sveučilište; Matica hrvatska)

***Status questionis* ili jesmo li u pitanjima identiteta i emancipacije hrvatskoga jezika izašli iz 19. stoljeća?**

Hrvatski jezik, stvarajući u 19. st. svoj standard i boreći se za afirmaciju u društvenom i političkom prostoru, morao je, osobito u drugoj polovici toga stoljeća, ujedno izboriti se za svoj „komparativni" identitet: da cjelinom svih narječja hrvatski jezik i njime napisana književnost budu takvima identificirani hrvatskima. Naime, suočeni sa srpskom nacionalnom programski planiranom i vođenom politikom prisvajanja velikoga dijela baštine hrvatskoga

jezika, osobito štokavskoga narječja, nositelji identifikacije identiteta i emancipacije hrvatskoga jezika i književnosti morali su se suprotstaviti tim nastojanjima, koja međutim nisu minula ni u 20. ni u 21. stoljeću. U ovome radu bit će obrađeni paradigmatski primjeri polemičkih istupa nekolicine hrvatskih javnih kulturnih radnika u drugoj polovici 19. st. (Bogoslav Šulek, Đuro Deželić, Antun Liepopili, Velimir Deželić st., Marcel Kušar, Mihovil Pavlinović, Ivo Prodan, Ante Dujam Barač) u obranu hrvatske jezično-književne baštine. Svrha je iznošenja tih primjera podsjetiti na kontinuitet suočavanja Hrvata sa spomenutim prisvajanjem i kontinuitet argumentacije kojom su hrvatski intelektualci, neovisno o svojemu zavičajnom podrijetlu i političkoj usmjerbi, na njih odgovarali te naposljetku postaviti usporednicu u odnosu na suvremenost. U tomu smislu problemsko pitanje glasi: koliko nemar za hrvatski jezik i književnost mjerodavnih struktura i danas generira krizu identiteta i emancipacije hrvatskoga jezika te zašto jezična politika nije u fokusu kulturne politike, odnosno jesmo li u pitanjima identiteta i emancipacije hrvatskoga jezika i književnosti i dalje prepušteni isključivo osobnoj svijesti i savjesti pojedinaca?.

Božidar Petrač (Matica hrvatska; Društvo hrvatskih književnika)

Jesmo li uopće izišli iz genitiva? Što se događa s trećim hrvatskim preporodom?

Posvećeno 100. obljetnici rođenja Smiljane Rendić

U svojem prvom dijelu izlaganja autor osobitu pozornost posvećuje povijesnom članku Smiljane Rendić *Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod* („Kritika“, 1971.), koji nije izgubio ništa od svoje aktualnosti s obzirom na to kako se raznim tezama i lažnim argumentima velikosrpske politike i njezine kulturne ekspanzije i danas nasrće na hrvatski jezik, hrvatsku književnost i hrvatski identitet, kako se potire i niječe samo ime jezika, a hrvatska književnost bezočno prisvaja i krade, te kako se idejama „srpskoga sveta“ nastoje proširiti njegove granice, s jedne, dok se, s druge strane, hrvatske vlasti prema tim i takvim pitanjima odnose krajnje

indolentno, šute ili se čudom čude – gotovo kao kad su hrvatski komunisti potkraj 1988. i početkom 1989. pristali na promjenu ustavne jezične formulacije i doveli u pitanje pravo hrvatskoga naroda na svoj jezik. *De facto* i *de iure* Hrvatski sabor donio je i ustavnu odredbu o hrvatskom jeziku, koji je postao ravnopravnim s drugim službenim jezicima Europske unije, te s velikim otezanjima, na inicijativu Matice hrvatske, i Zakon o hrvatskom jeziku. Treba također reći da i sama hrvatska jezikoslovna struka dobrim dijelom relativizira pitanje i status hrvatskoga jezika, prihvaćajući i potpisujući deklaracije kojima se teži unifikaciji jezikā kojima govore Srbi, Crnogorci, Bošnjaci i Hrvati. U drugom dijelu izlaganja dotiče se pitanja je li se na institucionalnim razinama učinilo dovoljno da se i mentalno iziđe iz genitiva i da konačno u punini zaživi treći hrvatski preporod. Ako početke 90-tih možemo smatrati trećim hrvatskim preporodom, koliko u pogledu obnove hrvatske državne samostalnosti i suverenosti, toliko i u pogledu hrvatske jezične i kulturne samosvojnosti, što se zapravo u Hrvatskoj događa na obrazovnoj, kulturnoj i duhovnoj razini? Što se događa sa strategijom hrvatske jezične politike, koju je Vijeće za hrvatski jezik kao savjetodavno tijelo Hrvatske vlade donijelo? Što je Hrvatska vlada u tom smislu poduzela i što kani poduzimati te kako nastoji svojim programskim rješenjima oživotvorivati i primjenu Zakona o hrvatskom jeziku i treći hrvatski preporod? Ako je suditi prema dostupnim uvidima, primjerice, kroz različite nazive trgovina, restorana, naziva javnih događanja i sl., u njegovanju jezične kulture – koliko li se samo puta u raznim prigodama u javnim medijima rabe, primjerice, izrazi „po tom pitanju“ ili „po nama“, „po meni“ i tsl., da se o drugim stvarima i ne govori – malo, pa ništa. Nakon toliko silnih nasrtaja velikosrpske politike na hrvatski jezik, hrvatsko nacionalno biće, hrvatski identitet i hrvatski teritorij u posljednja dva stoljeća, očito je teško promijeniti ropsku, bljedunjavu i anacionalnu *formu mentis* i dugogodišnju kolonizaciju hrvatskoga nacionalnog bića.

Josip Miletić (Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku)
Hrvatski standardni jezik u hrvatskom ustavu

U radu se analizira položaj hrvatskoga standardnoga jezika u Ustavu Socijalističke Republike Hrvatske i samostalne Republike Hrvatske. Razmatraju se dokumenti iz vremena Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, posebice oni koji su trebali jamčiti jezičnu ravnopravnost naroda unutar te društvene tvorevine te analizira njihova stvarna realizacija u svakodnevnom životu. Uspoređuje se položaj hrvatskoga standardnog jezika u Ustavu Republike Hrvatske i Zakonu o hrvatskom jeziku.

Treći dio: petak, 6. studenoga 2026., 10:00–12:30

Marko Tadić (Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet; Vijeće za hrvatski jezik; HR-CLARIN)

Tri projekta izrade velikih jezičnih modela za hrvatski jezik

Ravnopravnost jezikā, koja čini jedan od gradivnih stupova Europske unije, danas se nesumnjivo odnosi i na ravnopravnost jezikā u digitalnom okružju tj. u komunikacijskim kanalima ovoga stoljeća koji su svi redom digital(izira)ni. Jedino osiguranje prisutnosti i uporabivosti nekoga jezika u takvom okružju jest postojanje razvijenih jezičnih tehnologija za taj jezik. U slučaju hrvatskoga jezika razvidno je kako ga se ne može očuvati konzerviranjem i ograničavanjem na manji broj područja uporabe, već upravo suprotno, uključivanjem u digitalno okružje u njegovoj punini jer je to okružje već sasvim prirodno mlađim naraštajima govornika hrvatskoga. Upravo je to *Zakon o hrvatskom jeziku* jasno propisao kroz skrb o razvoju jezičnih tehnologija za hrvatski jezik (čl. 16, st. 2c) te je time otvoren važan smjer hrvatske jezične politike.
Kako to, međutim, izgleda u praksi? Ključna promjena teorijske paradigme u računalnoj lingvistici i posljedično njezine primjene u izvedbi raznih jezičnotehnoloških usluga, dogodila se s pojavom velikih jezičnih modela (VJM). Godine 2022. prvi je takav VJM (ChatGPT) izašao u javnost i postao raspoloživ općem pučanstvu. Razvijen je kao višejezični VJM i ubrzo su se pokazali njegovi nedostatci jer gotovo 90% svih tekstova za njegovu obuku su na engleskom, pa je i struktura neuronske mreže preslika strukture ponajprije engleskoga. Time se "koža" svih drugih jezika na silu navlači na "kostur" engleskoga jezika, a istodobno se gube osobitosti drugih jezikā i kulturā prenošenih njima. Upravo je to bio jedan od glavnih razloga za pokretanje razvoja većega broja jednojezičnih VJM-a. Danas se već odvijaju projekti izrade isključivo jednojezičnih VJM-a za službene jezike EU (ALT-EDIC), a slične se inicijative za hrvatski jezik mogu uočiti u trima projektima. Prvi je HR-XR-XTEND, završen 2024. i rezultirao je prvim hrvatskim jednojezičnim VJM-om HR-GPT Beta. Drugi je HRVOJE-M, započeo u travnju 2026., a trajat će tri godine i rezultirat će novim i većim

temeljnim modelom, ali i nizom javno dostupnih višejezičnih modela doobučenih hrvatskom jezičnom građom. Treći projekt (HR-VJM) najavljen je kao jedan o prioriteta u *Nacionalnom planu za razvoj umjetne inteligencije u Republici Hrvatskoj do 2032.* i *Akcijskom planu za 2026.-2028.* koji su upravo u javnoj raspravi. Njime se predviđa izrada prvoga službenoga javno dostupnoga VJM-a za hrvatski standardni jezik i njegova prilagodba za različita područja primjene kao i stavljanje na slobodno raspolaganje javnoj upravi, znanosti, zdravstvu, gospodarstvu, itd. Tim bi se VJM-om i njegovim izvedenicama postavili temelji digitalnoj jezičnoj ravnopravnosti i digitalnoj suverenosti hrvatskoga jezika.

Davor Velnić (Matica hrvatska, Društvo hrvatskih književnika)

Hrvatski književni jezik u književnosti i diskurzivnoj prozi

Postoji nesumnjiva razlika između hrvatskoga standardnog i hrvatskoga književnog jezika, ali ni hrvatski književni jezik nije iz jednog komada. Unutar hrvatskoga književnog jezika – kojim se pišu romani, pripovijetke i pjesme, tzv. fikcija – i književnoga hrvatskog jezika – kojim se piše diskurzivna proza, recimo ogledi, kolumne i članci – postoji razlika. Istina, to su možda nijanse koje nemaju uporište u pravopisu, gramatici i normi, ali svakako nisu zanemarive. Znanstveni članci i teoretski radovi, disertacije pogotovo, skloni su pročišćenomu standardnom hrvatskom jeziku i često su u službi pedagoške jezgrovitosti da bi, nažalost, počesto zalutali u sterilni meta-akademski jezik kojim se želi doseći nepotrebna znanstvena uzvišenost. U svojem eseju „Hrvatski književni jezik u književnosti i diskurzivnoj prozi“ autor je pokušao iz osobnoga spisateljskog iskustva i široka opusa objasniti drugačiju fermentaciju duha kad se piše „čista“ književnost, tzv. fikcija, i kad se piše diskurzivna proza bliska esejima i divulgativnomu štivu.

Nije jednostavno objasniti ili zorno predočiti spomenutu razliku, daleko lakše je osjetiti drugačiju estetiku jezika, čak i na razini fonetike, nego znanstveno atribuirati razlike. Ta teško objašnjiva razlika odvaja svjetove opipljive zbilje doživljenoga iskustva i svijet

nevidljive književne stvarnosti koja se nikad nije dogodila i neprestano se događa.
Isti je to autor, vlasnik je istoga životopisa i jedna narav koja jednako potpisuje roman i književnu sintezu, pripovijetku, pjesmu ili ogled na zadanu temu, a opet je to druga osoba koja sjeda za tipkovnicu računala ili pred sebe stavlja komad papira i sprema se svojim rečenicama zaorati prazninu i po njoj posuti svoje sjemenje. Teško je objasniti u čem je razlika, i nije presudno; objašnjenje je često kvaritelj ugodnih nejasnoća, mucavo u svojoj želji da impresionira, važno je da autor osjeti je li stigao tamo kamo želi stići ili je u nepovrat zalutao tražeći u svom djelu besmrtnost.
U ovim profanim vremenima dokolice i utješnoga zaborava, kad se pad u prosječnost kvalificira uspjehom i nagrađuje brojem pregleda (na portalima), spomenuta razlika unutar hrvatskoga književnog jezika za javnost postaje sve manje uočljiva i posve nebitna, jer emotikoni digitalnoga dopisivanja na dobrom su putu da jezik zamijene komunikacijom. Taj toliko hvaljeni napredak zaboravio je da samo čovjek govori i samo ljudi imaju jezik. Stvorenja komuniciraju, a to je nešto posve drugo, redukcija čovjeka na stvorenje. Ni ova vremena opijenosti tehnologijom neće dočekati vječnost.

Ivan Andrijanić (Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet)

Vrijednosni ili kulturni vid jezičnoga identiteta i jezična politika u Katičićevoj perspektivi: primjer hindskoga i hrvatskoga

Kada se govori o jezičnome identitetu, pri razlikovanju hrvatskoga, srpskoga i bošnjačkoga jezika ponekad se poseže za analogijom razlikovanja hindskoga i urdskoga jezika. Kao što je često slučaj s analogijama, usporedba je opravdana na općoj razini, premda se u pojedinostima očituju i brojne razlike. U ovu bih raspravu prizvao Katičićevo razlikovanje tipološkoga, rodoslovnoga i vrijednosnoga ili kulturnoga vida jezičnoga identiteta te propitao primjenjivost Katičićeva modela na usporedbu hindskoga i urdskoga s jedne, i hrvatskoga, srpskog i bošnjačkog s druge strane. Posebnu bih pozornost posvetio vrijednosnomu ili kulturnomu identitetu, odnosno

ulozi književne tradicije, kulturnoga pamćenja i pripadnosti narodnoj zajednici u oblikovanju zasebnih standardnih jezika. Tipološka i rodoslovna podudarnost (ili međusobna razumljivost) u Katičićevu se pristupu promatraju kao obilježja koja ne iscrpljuju pitanje jezične zasebnosti.
Na indijskome se primjeru može dobro raščlaniti odnos kulturnoga identiteta i njegove institucionalizacije. Kulturni identitet hindskoga jezika duboko je ukorijenjen u indijskoj starini, osobito u sanskrtskoj književnoj baštini. Ta povezanost tvori jedan od temelja ustavnih odredaba o obvezi njegova njegovanja i razvijanja uzimajući u obzir i iznimno složenu jezičnu sliku indijsku. Osobito je zanimljiva ustavna smjernica o obogaćivanju hindskoga rječnika riječima preuzetima iz sanskrta, čime se sanskrtska književna baština određuje kao povlašten izvor leksika. Nasuprot tomu, arapska i perzijska književna tradicija te književnost na srednjovjekovnim idiomima indijskih muslimana predstavljaju važne izvore leksika urdskoga jezika.
Usporedba ne pretpostavlja istovjetnost indijskih i južnoslavenskih prilika, nego ispituje usporedive mehanizme održavanja i promicanja jezične zasebnosti te njegovanja jezične kulture, počesto na udaru zagovaratelja istovjetnosti ovih jezika. Na toj se osnovi razmatraju pouke za hrvatsku jezičnu politiku – kako podupirati hrvatski standardni jezik i njegovu posebnost, uz uvažavanje jezične srodnosti. Cilj je pokazati kako Katičićev vrijednosni vid jezičnoga identiteta može pridonijeti obrazloženju jezičnopolitičkih mjera, pri čemu se strukturne razlike među jezicima ne uzimaju kao jedino mjerilo njihova identiteta.

Anamarija Pupić Bakrač (Hrvatski državni arhiv)
Kako prevedenice iz medijskog diskursa oblikuju današnji hrvatski jezik?

Tijekom godina i stoljeća povijesti hrvatski je jezik bio i ostao predmetom brojnih normativnih prijepora – od teza o prislinoj kroatizaciji do osporavanja hrvatskoga kao zasebnoga jezika uopće. U tom je kontekstu posebno zanimljiv fenomen jezičnoga posuđivanja kojemu se u lingvistici različito pristupalo (od pasivnog pri-

hvaćanja novih riječi sve do fenomena jezičnog purizma koji se obično javljao kao reakcija na nepovoljan jezični položaj u slučaju dominacije jezika naroda koji je politički i ekonomski jači). U prošlosti je to bio slučaj s mađarskim, njemačkim i srpskim jezikom, dok se danas prvenstveno odnosi na engleski jezik i anglizme koji gotovo svakodnevno i potpuno nekontrolirano prodiru u hrvatski jezik. Ponekad se radi o posuđenicama koje su grafijski i pravopisno prilagođene hrvatskomu jeziku (šou, džudo, deterdžent…) tzv. tuđicama, ponekad o stranim riječima koje u jezik ulaze potpuno neprilagođene (*copywriter, remake, spin off, lockdown*…), a posebno su zanimljivi kalkovi (prevedenice) – vrste posuđenica koje jezik primatelj kopira, tj. doslovno prevodi iz jezika davatelja. U prošlosti je to značilo sastavljanje posuđenica od hrvatskih riječi prema predlošku jezika davatelja; pr. zemljopis (grč. *geographia*), neboder (engl. *skyscraper*) koje su nastale slaganjem, a danas sve češće imamo slučajeve doslovnog prevođenja riječi čije značenje nije istovjetno onomu koje ima u jeziku davatelju. Za potrebe ovoga izlaganja osvrnut ćemo se na neke od njih koje gotovo svakodnevno možemo čuti u medijskome prostoru i do te su mjere prisutne da postaju općeprihvaćene. Ne samo što se nekontrolirano šire internetom (portalima i društvenim mrežama), već se vrlo često mogu čuti u televizijskim emisijama i javnome prostoru općenito.

Marko Alerić (Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet; Vijeće za hrvatski jezik)

Jezična pismenost i prepoznavanje manipulacije u lažnim e-porukama

Suvremena jezična pismenost ne podrazumijeva samo sposobnost razumijevanja i pravilnoga oblikovanja poruka nego i sposobnost kritičkoga procjenjivanja njihove vjerodostojnosti. To je osobito važno u elektroničkoj komunikaciji, u kojoj lažne e-poruke jezikom i drugim komunikacijskim sredstvima nastoje primatelja navesti na prihvaćanje neistinitih informacija i na određeno djelovanje.
U radu se na temelju analize većega broja lažnih e-poruka primljenih tijekom desetak godina utvrđuju njihova oblikovna, sadržajna i

jezična obilježja. Pokazuje se da se lažne e-poruke najčešće oblikuju prema standardiziranim predlošcima kojima se oponaša poslovno-administrativni funkcionalni stil, a vjerodostojnost nastoje postići lažnim predstavljanjem pošiljatelja, navođenjem institucijskoga autoriteta, stvaranjem osjećaja hitnosti, obećanjem financijske koristi ili prijetnjom neželjenim posljedicama. Na jezičnoj se razini osobito izdvajaju stručni nazivi, ustaljeni manipulativni obrasci te brojne gramatičke, pravopisne, sintaktičke, leksičke i semantičke nepravilnosti i neprirodne kolokacije, često povezane s doslovnim ili strojno posredovanim prevođenjem.

Analiza pokazuje da jezična pravilnost sama po sebi nije dovoljan kriterij za utvrđivanje istinitosti poruke, ali da jezične nepravilnosti, povezane s drugim obilježjima manipulativne komunikacije, mogu biti važan znak upozorenja. Stoga se u radu zagovara šire shvaćanje jezične pismenosti, koje uz poznavanje jezične norme uključuje i sposobnost prepoznavanja manipulativne uporabe jezika. Takvo bi shvaćanje trebalo biti relevantno i za buduću hrvatsku jezičnu politiku, osobito u kontekstu sve intenzivnije digitalne komunikacije i potrebe za zaštitom pojedinca od jezično posredovanih oblika obmane.

Četvrti dio: petak, 6. studenoga 2026., 13:30–16:00

Mario Grčević, Elena Ruža Pelikan (Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija)

Hrvatski jezik u nacionalnoj identifikaciji češke manjine na daruvarskom području i pitanje višestrukih nacionalnih identiteta

Jedan je od važnih ciljeva državne jezične politike jezično integrirati strance na državnom prostoru. Jezik je ključni čimbenik za njihovo uključivanje na tržište rada i za društvenu integraciju. Međutim, jezik je i temelj nacionalnoga identiteta. O njem se kao takvu u znanstvenom diskursu promišlja najkasnije od Johanna Gottfrieda Herdera (1744.–1803.) i Wilhelma von Humboldta (1767.–1835.). Njihova opažanja o nacionalnom jeziku kao duhovnoj jezgri narodâ bitno su utjecala na formiranje slavenskih naroda u suvremenom smislu. Da nacionalni jezik ključnu ulogu za nacionalni identitet ima i danas, oprimjeruje *Zakon o hrvatskom jeziku* (NN 14/2024) u kojem se kaže: „Nacionalni je jezik nematerijalno kulturno dobro te obilježje identiteta i pripadnosti njegovu narodu“ (čl. 7., st. 1.), a hrvatski jezik u svojoj je „ukupnosti i cjelovitosti“ „temeljna sastavnica hrvatskoga identiteta i hrvatske kulture“ (čl. 1., st. 2.).
Iako je nacionalni jezik važan identitetski čimbenik mnogih naroda, narodnost se ipak ne izvodi isključivo iz nacionalnoga jezika koji je govornicima neke narodnosne skupine primarni ili materinski. Poznata su različita odstupanja od toga pravila. Npr., hrvatska iseljenička zajednica u Čileu, nakon što je uvelike zaboravila hrvatski jezik i prestala se njime služiti, nastavila je njegovati hrvatsku nacionalnu samoidentifikaciju u čileanskim okvirima. Slična se pojava može uočiti i u Hrvatskoj u manjinaca koji danas ne vladaju ili se slabo služe jezikom nacionalne manjine kojoj pripadaju.
Govoreći o integraciji i asimilaciji francuskih obitelji kao emigranata u Njemačkoj, von Humboldt je 1827. zapisao: „Prava je domovina zapravo jezik. On određuje čežnju za njom, a udaljavanje od zavičajnoga uvijek najbrže prolazi kroz jezik.“ U opsežnoj literaturi posvećenoj nacionalnim i kulturnim identitetima nedovoljno se pozornosti posvećuje pitanjima koja proizlaze iz druge rečenice toga von Humboldtova opažanja. Stoga je nedovoljno istraženo kako u manjinskim zajednicama nastaju višestruki nacionalni identiteti, kako

funkcioniraju i u kakvu su suodnosu s razinom jezične integracije. Ovo je predavanje posvećeno odnosu dvojezičnosti i nacionalne samoidentifikacije pripadnika češke nacionalne manjine na daruvarskom području. Suizlagačica je među njezinim pripadnicima provela anketno istraživanje kojim se nastojalo utvrditi pojavljuje li se među pripadnicima te zajednice dvostruka, češka i hrvatska, nacionalna identifikacija te u kojoj je mjeri povezana s uporabom češkoga odnosno hrvatskoga kao primarnoga ili dominantnoga jezika.

Češka nacionalna manjina nastala je kao rezultat povijesnih migracija potaknutih gospodarskim razlozima i jedna je od najstarijih manjina u Republici Hrvatskoj. Ona je dobro integrirana u hrvatsko društvo, a većini je njezinih pripadnika hrvatski primarni jezik, iako svoj izvorni jezik, kulturu i običaje njeguje i danas. Provedeno istraživanje usredotočeno je na percepciju dvojezičnosti i nacionalnoga identiteta pojedinih ispitanika, kako na službenopravnoj, tako i na subjektivnoj razini. Rezultati istraživanja pokazuju da se većina anketiranih pripadnika češke zajednice smatra u nekoj mjeri i Hrvatima po narodnosti, unatoč činjenici da nije izgubila svoju češku identifikaciju. Takvi dvostruki identiteti formalnopravno nisu predviđeni i ne uklapaju se u uobičajene administrativne kategorije. Republika Hrvatska svojim je Ustavom definirana kao nacionalna država hrvatskoga naroda i pripadnika nacionalnih manjina. Dok se pripadnici starih, dobro integriranih manjina u Hrvatskoj s dvostrukim nacionalnim identitetom u ustavnom i formalnopravnom okviru razlikuju od hrvatskoga naroda, hrvatska se dijaspora, neovisno o poznavanju hrvatskoga jezika i genetskim promjenama sagledava, iz hrvatske perspektive, kao dio hrvatskoga naroda.

Najlakše bi bilo višeslojnim nacionalnim identitetima pristupati pojednostavnjeno i npr. nedostatak manjinske nacionalne osviještenosti kao isključive ili primarne, ili nedovoljno vladanje vlastitim manjinskim jezikom protumačiti kao rezultat postupne asimilacije i temu zatvoriti. No kada bismo tako postupili, sami sebe bismo isključili iz procesa stjecanja znanja o društvenom fenomenu višestrukih nacionalnih identiteta. A to znanje moglo bi biti vrlo važno pri rješavanju velikih izazova vezanih uz trenutačne migracije na cijelom europskom prostoru, kojima svjedočimo i u Hrvatskoj.

Zaključno, primjer češke zajednice na daruvarskom području pokazuje da se hrvatska jezična politika može planirati tako da se

doseljenici u Hrvatskoj jezično integriraju ne samo radi uključivanja na tržište rada, nego i radi razvijanja osjećaja pripadnosti hrvatskomu društvu. Time se ne dovodi u pitanje zaštita manjinskih prava. Provedeno istraživanje u krugu češke zajednice pokazuje da stjecanje hrvatskoga identiteta ne isključuje, nego proširuje i obogaćuje izvorni nacionalni identitet njezinih pripadnika. Dakle, manjinci se mogu osjećati i kao pripadnici hrvatskoga naroda, iako uz potporu hrvatske države njeguju i poštuju nacionalni identitet svojih predaka. Stoga bi pravno i institucionalno trebalo uvažiti činjenicu da nacionalni identiteti nisu nužno međusobno isključive kategorije, iako ih kao međusobno isključive kategorije zbog zaštite manjinskih prava sagledavaju međunarodni akti kao što su *Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina* (1994.), *Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima* (1992.), pa i Ustav i zakonodavni okvir Republike Hrvatske. U predavanju će se postaviti teza da su višestruki nacionalni identiteti u svojem suodnosu usporedivi sa suodnosom nacionalnih i regionalnih identiteta.

Vlatka Štimac Ljubas, Kristina Barišić (Leksikografski zavod MK)

Razvoj i održivost lektorata hrvatskoga jezika u Južnoj Americi (Sveučilište Magallanes, Punta Arenas, Čile)

U doba mrežne dostupnosti materijala za učenje te oblika poučavanja uvedenih tijekom pandemije, poput hibridne nastave, lektori hrvatskoga jezika više nego ikad, osim što moraju biti nastavnici, predavači i pedagozi, moraju imati kreativne i komunikacijske vještine kako bi bili dobri promicatelji svojega jezika i kulture. Kada je riječ o iznimno udaljenim destinacijama, poput prekooceanskih zemalja, na svoje lektorsko odredište moraju poći i s pretpostavkom da znaju jezik zemlje primateljice; ondje njihovi polaznici očekuju da se nastava održava na domicilnome jeziku jer izvornih govornika zapravo nema. U članku će se, s osobitim obzirom na lektorat na Sveučilištu Magallanes u Punta Arenasu, Republika Čile, analizirati kako se taj lektorat razvijao, također u usporedbi s ostalim lektoratima u Južnoj Americi, ali će se ispitati i teškoće koje ima lektor ne samo po dolasku u zemlju primateljicu, nego i prije svojega polaska: u vezi s procedurom oko vize,

komunikacijom i suradnjom hrvatskih veleposlanstava u zemlji primateljici s *Ministarstvom znanosti, obrazovanja i mladih RH* s čime je povezano i pitanje dodatnih financijskih potpora za realizaciju promotivnih aktivnosti na lektoratu, dostupnosti nastavnih materijala te njihove distribucije, problem pravnoga i diplomatskog statusa lektora na sveučilištu zemlje primateljice i njegova sigurnost općenito te pitanje, lektoru ne najmanje bitno – kako i gdje se zaposliti po isteku lektorskog mandata. Razmatra se, s obzirom na navedene teškoće, održivost lektorata na južnoameričkome tlu te se predlaže organizacijski model za odabir lektora hrvatskoga jezika u Južnoj Americi.

Darija Hofgräff Marić, Anamarija Pupić Bakrač (Hrvatski državni arhiv)

Od Mažuranićeve (Božidar Vatroslav Mažuranić, 1954.) početnice do suvremene učionice: izvorni materijali u učenju hrvatskoga jezika u Argentini

Nastava hrvatskoga jezika u Argentini ima dugotrajnu tradiciju koja svjedoči o snažnoj želji iseljeničke zajednice za očuvanjem nacionalnoga i jezičnoga identiteta. Središnju ulogu u tom procesu oduvijek su imali nastavni materijali, čija se evolucija kreće od povijesnih tekstova pa sve do digitalnih alata suvremene učionice. Ovo izlaganje, u obliku prethodnoga priopćenja, donosi uvid u opsežno istraživanje pretočeno u nadolazeću knjigu „Sol Argentino, Corazón Croata – Tragom hrvatske riječi: Božidar Vatroslav (Fedor) Mažuranić i obrazovanje hrvatske djece u Argentini". U središtu je pozornosti jedinstvena, dosad nedovoljno poznata *Početnica* koju je 1954. godine u Buenos Airesu napisao i ilustrirao Božidar Vatroslav Mažuranić, praunuk bana Ivana Mažuranića. Posebnu vrijednost *Početnic*e predstavlja činjenica da je nastala u paralelno s osnutkom Male škole hrvatskoga jezika 1954. godine u Buenos Airesu na inicijativu fra Perovića. Ovaj dokument predstavlja neprocjenjiv trag nastojanja iseljenika da sačuvaju hrvatsku riječ. Predavanje analizira povijesni i jezično-kulturni značaj spomenute *Početnic*e, ali i otvara širi pogled prema razvojnom putu nastave hrvatskoga kao nasljednoga jezika u Argentini – od povijesnih faksimila do izazova moderne nastave.

Milan Bošnjak (Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske)

Hrvatski kulturni institut Marulić – od ideje do prijedloga institucionalnoga modela

U izlaganju će se govoriti o ideji i načelima na kojima se temelji razvoj koncepta Hrvatskoga kulturnoga instituta *Marulić*, o načinima i mogućnostima njegova učinkovitoga djelovanja, kao i konkretnim koracima, organizacijskim i zakonodavnim, koje bi bilo potrebno poduzeti za njegovo osnivanje.

Naime, za svaku je državu, svaku naciju i svaki narod iznimno važno promovirati svoju kulturu, a to posebice vrijedi za narode, nacije i države s bogatom i raznolikom kulturnom baštinom, razvijenom suvremenom kulturom i brojnim iseljeništvom, pri čemu je promocija još važnija kad je riječ o onima čija se ključna identitetska obilježja ponekad dovode u pitanje.

Neovisno o svojoj veličini, gospodarskoj snazi i političkoj moći, brojne države učinkovito u svijetu promoviraju svoju kulturu i jezik, ali i svoju državu, kroz sustav kulturnih instituta/centara, poput opće poznatih njemačkoga *Goethe-Instituta*, francuskoga *Instituta français* i mađarskoga *Balassi Intézeta*, ali i nekih manje poznatih poput rumunjskoga *Institutula Cultural Român* ili estonskoga *Eesti Instituuta.*

Kao država koja ostvarila sve svoje strateške političke ciljeve, Republika Hrvatska mogla bi i trebala još aktivnije sudjelovati u međunarodnoj kulturnoj suradnji i razmjeni te bi stoga osnivanje Hrvatskoga kulturnoga instituta *Marulić,* nazvanoga po ocu hrvatske književnosti, predstavljalo snažno otvaranje naše države prema svijetu s ciljem sustavne promocije hrvatske kulture i jezika u inozemstvu te jačanja globalnoga hrvatskoga zajedništva.

Smatramo da postoje svi potrebni uvjeti za osnivanje Hrvatskoga kulturnoga instituta *Marulić* te smo uvjereni da bi *Marulić* ubrzo postao globalno prepoznatljiva institucija koja sustavno promovira pozitivnu i istinitu sliku o hrvatskoj kulturi i jeziku, o Hrvatskoj.

Ova knjižica sažetaka licencirana je Creative Commons 4.0 CC-BY-ND licencijom.